

FAGGOT, JACOB

Tankar om fäderneslandets känning och beskrifwande.

[Stockholm]
1741

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

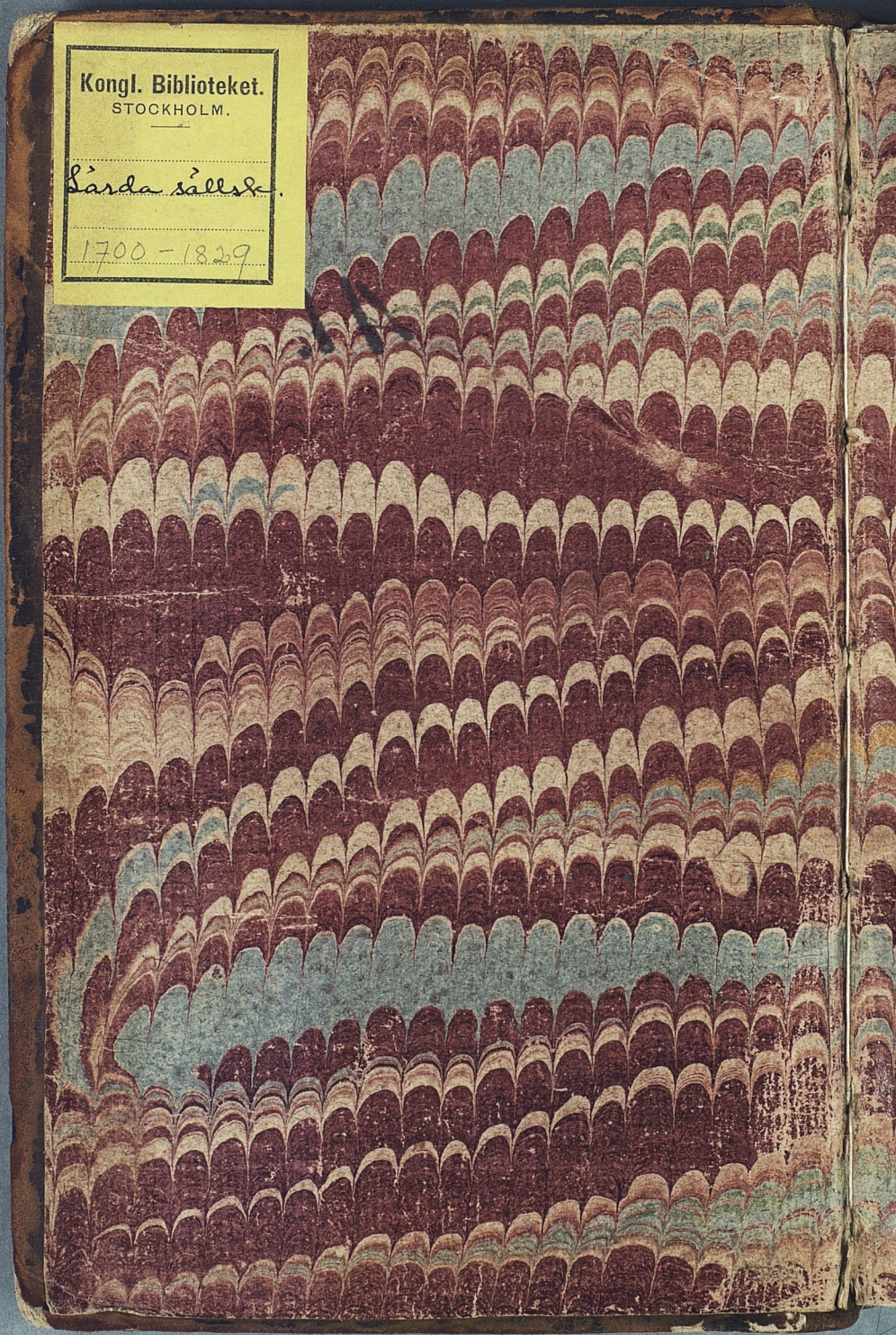
- <http://search.books2ebooks.eu/>

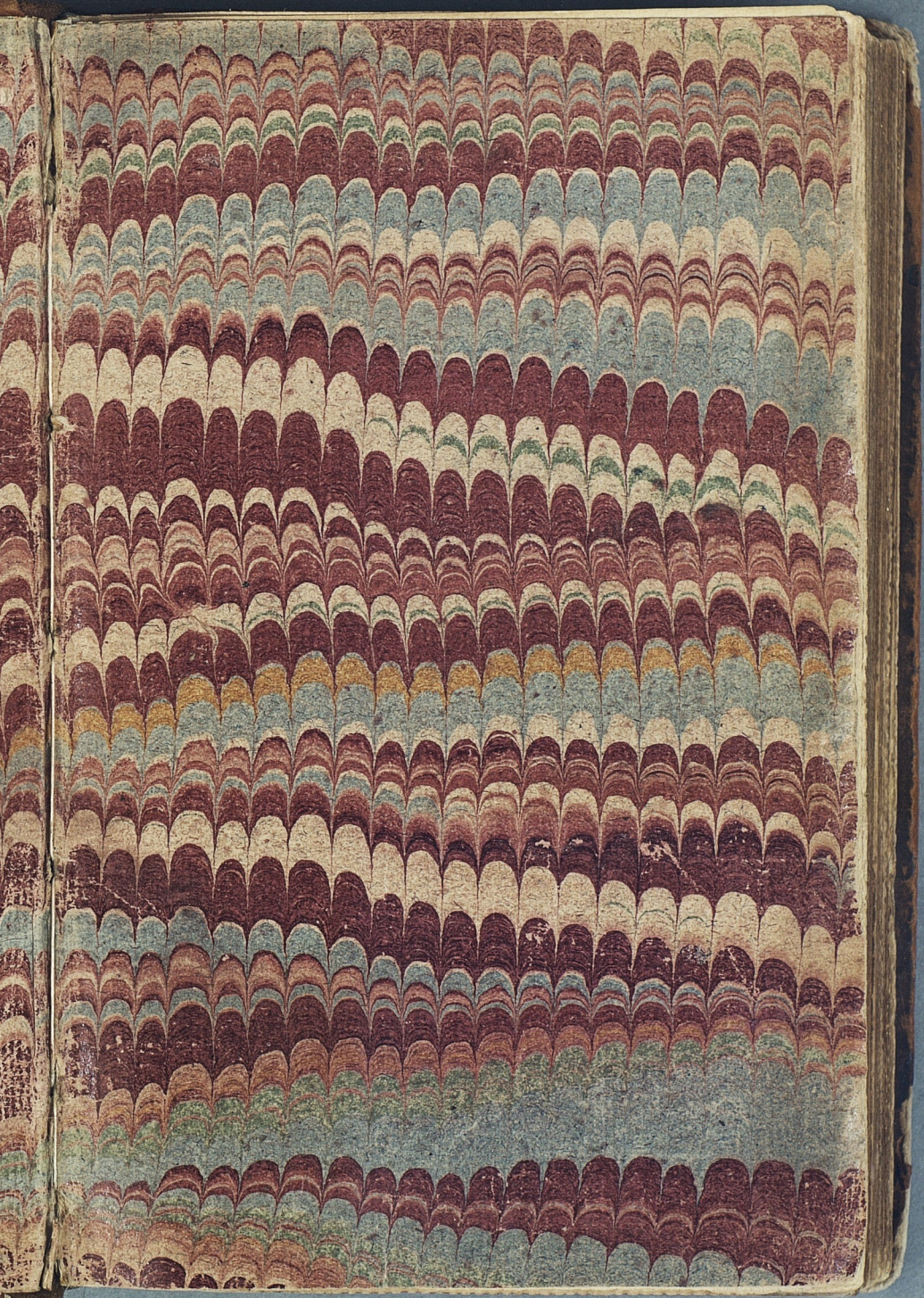

Kongl. Biblioteket.
STOCKHOLM.

Särda sällsk.

1700 - 1829

S
VETENSKAPSAKADEMIEN

ANNA om Fäderneslandets Kän-
ning och beskriwande: Framgifne af JAC.
FAGGOT, Inspect. wid Kongl. Landtmä-
teri: Contoiret.

A vara Kännare af sit egit
Fädernesland, at weta des stic-
art och lynde, och at tilbörli-
gen nytja des alster, gästwor och förmå-
ner, det är så oundgängeligit, som
det är godt och gagneligit. Man
skaffar sig kunskap om främmande
Länders Geographie och Hushållning, man gör wår-
de af de Sjöar, Strömmar, Bårg, genomfarter och
ångder, af den fruktbarhet, ämnen och tilwårkningar,
som wankas hos andra Folkslag; man roar sig med
känning af de ställen, som Hedna Skalder och Hand-
lings-Skrifware gjort namnkunnige, med sina afgudar,
sagor, bedrifter, tempel och händelser i fiärran land;
sådant lemnas wål opåtalt, uti sit råtta bruk, gagn
och wårde. Men här frågas: om det wore billigt, at
sätta en sliik Kunskap fram för wårt egit Fäderneslands
känning, eller om det kunde för Gud och Mannom för-
swaras, at kårnan af Nilsens yngdom, som framdeles
skal lägga handen wid Nilsens Styrelse och Hushåll-
ning, icke skulle i tid ledas til kunskap och betraktelse af
wårt Fäderneslands råtta känning, hwaruppå den all-
männa wålfården så wida beror, som den gifwer utwå-
gar, medel och sätt til en wål sticad Oeconomie och

Hushållning, samt wisar, huru och när, eller i hwad måtto, den ena Lands orten efter den andra, den ena Staden först, och den andra sedan, bör sättas i stånd, at rätt nytja de fördelar, som ortens naturliga ämnen, sticl, fruktbarhet, nödorst, belägenhet och granskaf wilja åffa.

Jag håller så före, at man gjorde wål, når man skaffar sig en pålitelig wettskap, om våra härliga Sjöar: Mälaren, Wetteren, Wenneren, Hjelmaren, Väjnå, Saiman, Enare-Ulo och Torne-tråf, huru de jämte flere Insiöar, til Landets och Städernes uppehälle, rörelse och gagn, nu för tiden nytjas, eller hädan-efter kunna bättre användas: Jag tror, det wore gagneligit, at rätteligen känna våra Strömmar, Göta-elf, Dalelswen, Motala, Woxen, Gullspång, Torne-Umo-Rimi och dylika Elskar, om de antingen kunna faras med båt, eller om de til båtsfart kunna och böra göras gagneliga: Jag hoppas, det skulle hafwa frukt med sig, at weta, hwilka och hurudana Fisserier idkas uti våra Insiöar, Strömmar, Stårgårdar och i sielfwa Hafwet, samt huruvida allt sådant kommit i rätt stånd eller tarfwade förbättring. Jag menar, det wore nyttigt, at hafwa kunskap om Landets fruktbarhet, om Jordmänernes häfd och skötsel; om des åfster; om Landsorternes olika art; om deras utförsel af rå ämnen, af nötande och åtande waror; om deras slögder och handawårkan; om skogarnas minskning eller tiltagande; om Bårgsbrukens och Fråhandelens bestånd eller utgång; om Städernes rått handtering, handel och nåring, eller hwad der wid kan förbättras. Jag tror, det är oumgångeligit, at weta Landets in och utwårtes styrka, des belägenhet och skapnad, des tarf och förnödenhet, samt huru Land och Stad må widare odla up de förmåner, som Naturen ämnat til, och nytja dem til gemensam förkäfring.

Igenom höga Öfwerhetens flöka förordnande är det så wida kommit, at Landtmåteri wärket får nu efter handen gifwa fram Råpparstycken och Land. Chartor öfwer Riket och des Landsorter til allmänt åfsådande, hwarigenom Inbyggarena måge blifwa uplyste om Fäderneslandets skeppelse och orternes råtta läge, hwaruti mången härtills bodt som en Främling, och icke kunnat sätta rätt wärde uppå det sagra stück, och underbara blänning med Sjöar, Strömmar, Skogar och fruktbara ängder om hwarandra, som Fädernesbygden eger fram för mång annor land i werlden: Mycket mindre nytja de fördelar, som kunna och böra flyta endast af orternes belägenhet, och deras samband med Sjöar, Strömmar och Wattuledningar. Om nu efter Chartornes anledning hwar Landsort blefwe beskrefwen til sin beskaffenhet och råtta tilstånd, så skulle nytan af Charte-wärket bli desto större och kånbarare.

Det är onckeligit, at wårt kära Fädernesland äger af naturen så stora förmåner som andra Riken, at wi af egen wårt, fructbarhet och afwel kunde rikeligen begå oss och slippa, at årligen för många Tunnor Guld hämta in främmande Spannemål och Matwaror; om Landtmannen komme i stånd och finge utwägar, at råtteligen sköta Jordbruket, Fiskandet och Boskaps-skötslen; om hufwudfelet och officker i Hushållningen blefwe ändradt; om alla förmåner blefwo upodlade til et sanskyldigt nytjande, och om hwarjehanda goda slögder, inrättningar och gagneliga närings-medel finge hemwist i Fäderneslandet på sina råtta och naturliga ställen. Jag lemna der hån, hwad som är wällande der til, at wårt samhådde, icke fått fullkomlig häfd och besittning af de förmåner, som naturen oss tilårnadt; men det är troligt, at wårt Lands befanta häfwor icke kunna rätt nytjas, eller de fördolda skatter wäl odlas up, innan Landet blir af des wittra Inbyggare rätteligen kánt och beskrefwit.

Sådant har styrkt mig i sinnet, at tesna up efterföljande mål och omständigheter, til någon reda och anledning, antingen för dem, som tänka at resa omkring i Landet, med wittre och estertänksamma sinnen, at skaffa sig någon kunskap om vårt Lands skick och hushållning, och at sända sådant Academien tilhanda; eller och för sådane wittre Män, som genom Academien ärna gifwa ut någon beskrifning öfwer någon särskildt Ort, Socken, Härad, eller Höfdingedöme, som de äro boende uti, och kunna således ega bästa kunskapen om des tilstånd och beskaffenhet.

Sammaledes torde Academien sjelf kunna nytja denna anledning, om hon framdeles komme i den förmodgenhet, at hon kunde fåsta uppå några wittre Mäns refer inom Fäderneslandet, uti detta mål och ärende.

Allt hwad Academien i dy mål blir ombetrodt at gifwa fram i dagsljuset, lårer hon komma i hug med et wördsamt låford af Auctorernes wärda namn och här wid betygande idoghet.

Summan och innehållet af hofsföljande Estersyn eller Instruction är wäl denna: At der upnämmas så många mål man kunnat komma i hog. Om Jordmänerne/ Åkerbruket och Swedjande; Om Äng och Beteshagarnes skötsel; Om Skog och Mulbets wårdande; Om Boskaps-skötsel; Om Jagt/ Djurfång och Pälterier; Om Sjöar/ Strömmar/ och Stårgårdar/ med der til hörande Fiskerier/ Wärl och Båtsfarter; Om Mineral-Watten/ Kalk och Tegelbruk; Om Stenbrått/ Ler/ Jord- och Bårgarter; Om Bårgwärl/ Factorier, Såg-Öwarnar/ Såpsjuderier/ Miöl Öwarnar/ Pål-Åskebruk/ Olje-Öwarnar och Glasbruk; Om Landets prydnader af Bonungs-gårdar och Säterier; Om Landtmännens Utstylder/ Byggnad/ Husbållning och Seder; samt om Städernes Handel och Håring. Derunder gifwes och tilfälle,
at

at nämna up och beskriwa alt hwad som är til finnande uti de tre Natursens Riken. Jämte hwarjehanda gagneliga påminnelser / som hwar och en eger göra til närings-medlens/ slögdernes/ handels och sjöfartens upkomst och förklåring: Men så torde wäl et och annat ännu fattas, som den witttra Läsaren sielf kan lägga til: i för hwilkens Minne och Estertanka man korteligen welat sätta up följande:

Estersyn eller Instruction, til hwarje Landsorts och Höfdingedömes beskriwande.

I. §. Om Jordmänerne / Åkerbruket och Swedjeland.

1. **S**wad slags Jordmäner wankas uti Landsorten, hwilka äro rådande; huru wisa Härader eller Sotnar hafwa sämre eller bättre Åkerjord, större eller mindre utsäde: och huru många Tunnor et helt hemmansbrukare utfår om året mäst och minst, på den ena eller den andra orten.
2. Huru wida Åkerjorden somligstädes wäl, och annorstädes illa håfwas; hwarest plöjande, trådande, harfswande, sladdande och wältande brukas i sinom tid; huruwida Åkeren wäl dikas, göres afhäld, jännas i dälberne, ryggas och så ytterligare, hwarest dikning försummas, eller för Åkerens sluttning och dess sandighets skul icke behöfwas; om Åkeren ryggas för mycket, så at matjorden kommer allenast öfwerst på ryggen.
3. Om Gudsäde, tredings- eller hwartannat års träde är östigt, eller huru ofta jorden hwilar; om hon då lägges i linba, trädes eller plöjes.
4. Hwarest Åker-redskapen är bättre eller sämre; hwarjämte hwarje ords krokar, ärber, träståckar, plogar, sladdar, harfswar och wältar kunna afritas och beskriwas.
5. Huru många slags säd säs uti hwarje Landsort, hwilket dera slaget brukas mäst; hwad tid på året det ena eller andra slaget säs ut; i hwad för jordmän; huru många weckor hwart slag tarfwar til mognad; huru mycket hwart slag gifwer efter Tunnan i medelmättig wäxt; om utsädet bytes och skaffas ifrån andra orter, och om någon märkelig skilnad är emellan Råg och Råg, Korn och Korn, til skapnad och annan beskaffenhet.

6. Om Åker-jorden somligstådes är mera widfaren, än Bonden hinner tilbodeligen at sköta och göda henne; hwad tid Gdd: sjen föres ut, och hwad slags såd säs på nygödd åker.
7. Huru Gdd:sen samlas, antingen af Stall- och Ladugårds-fodret allena, eller om hon ökas med granris, ljung, myr:stack, ormbuntar, lössfall, tufwor, kærjord, sjögräs, hår, kalk, sot, aska, sopor och annat affkrap, som får brinna i hop med dyngan; om dynghögen betäckes, så at Solen wättskan och lusten icke får draga ut musten, och hon får rötas på et tørt ställe; om Gdd:sel hämtas från Städerna; om Åkeren förses med torf i stället för gödning, och om sligt torfwande förminskar och skadar Betesmarken eller Ången: Frem, hwarest man brukar göda Åkeren med fällande eller hånde.
8. Huru Säden skäres, bindes, torkas och bärgas, antingen med Liar, Måjor eller Handstärar, antingen i stora eller små band, antingen i tåkta eller otåkta Skylar, Snesar, Stackar och Rökar, samt huru war: eller owar:samt, med störe eller mindre spillning Säden inbärgas.
9. Hwarest Kior nyttjas med fördel, hwarföre de icke flerstådes inrättas; huru fort Säden afströskas genom riande; huru wäl Säden derigenom förwaras för unkenhet och rötta; om Boskopen gärna äta och må wäl af den riada Halmen, och hwad en lagom stor Ribnggnad må tåkta.
10. Om dugelige platfar til Åker och Ångs uptagande, finnas i någon ort til mer och mindre myckenhet, och hwarföre de icke blifwit upoblade; om ödesjord finnes i orten, som tilförene warit i bruk, och hwarföre den ännu ligger öde: Af hwad slags Jordmän slit ouptagen jord består.
11. Om Åkerens belägenhet wid Träst, Kær och Skogen, eller och Källädrar och något annat är wällande der til, at Säden ofta fryser af, och mislyckas.
12. Hwarest Swebjeland brukas til nyttig skogs utöbände, samt til hinder för ständig Åkers uptagande, fast dugelige ställen äro til fångs; om Swebjande brukas på sådane ställen, som ärnas til Ång, och om matjorden derigenom förbräwnes.
13. Om Nytteland äro brukelige, på hwad sätt de handteras, och om matjorden derigenom efter handen så brännes up, at slifa ställen aldrig mera kunna bära Säd eller gräs. Huru mycket Swebje: och Nytteland kasta af sig efter usådet.
14. På hwilka orter Landtmannen mer och mindre fortplantar wårten af Kål, Roswor, Rötter, Jord: päron eller annan fryd:

- kyndbegårds frukt; huruvida han ansår Humlegårds och plantering af willa eller tama fruktbarande Trån, och hwar-
est Lin, Hampas och Tobaks wårten skötes, eller vidare kan
upphjelpas; hwar Landtmannen har derpå affättning, och
hwad han derföre utfår.
15. Hwarest några nyttiga Försök äro gjorbe til Åkerbrukets
och fruktbarhetens främjande, som borde wara allmänt be-
kante.
16. Om någon uppenbar ofed någorstådes öfwas wid Åker-
bruket, som likwål bibehålles för gammal sed och wana skul;
hwilken ort är kunnig för goda Åkermän och Jordbrukare.
17. Om Åkerbruket nu för tiden kommit någorstådes i wan-
håfd, der det tilförene varit i bärtre skick, eller och twårt
om.
18. Om Etar och Boktrån stå någorstådes Åker och Ången til
något mehn.
19. Hwarest Flygsanden gör Åkern skada, och öfwerhöljer an-
dra fruktbara egor, och huru en slik olågenhet må före-
byggas.
20. Hwarest Willhafra eller Åkerkål tager öfwerhanden, och om
någon budit til den summa at utrota.
21. Om någon försökt at nytja Wittrotten, som plågar finnas
i Åkerjorden, til at deraf baka Bröd.
22. På hwilka orter Åker och Ång gärdas innom samma stång-
sel, hwad olågenhet der af följer, och om de icke mångestä-
des, eller tör hända öfwer alt, kunna stängas hwar för sig.
23. Hwilka orter hafwa den renaste och stridaste Säden af det
ena eller andra slaget, hwilka orter behöfwa köpa, och
hwilka hafwa mer och mindre Spannmål, Wiöl, Öryn el-
ler Malt at aflåta.
24. Til hwilka Bårgslager, Bruk och Städer Landtmannen
i särskildre orter säljer sin Spannemål, hwad han måst och
minst får för Lunnan, och hwad hon gäller måst och minst
i Städerne, när Bonden där handlar sig Spannmål.

II. 6. Om Ång och Beteshagar.

25. **S** Wilka orter hafwa tilräckelig Ång, eller brist der-
uppå, i anseende til Åkern och usådet, och hwar-
est Ångarne, som tilförene varit nog bårande och
försedde med många Hölador, ären nu så af sig tomme, at de
måste läggas för Säfot, hwad som har varit wällande der
til, och huru sådant botas bör.

26. Om Ången någorstådes skötes med rödjande, plöjande, gödande, befäende och åter igenläggande til bättre Gräs-wårt; eller om Ångarne få blifwa skog lupne, samt måskar, Ång och hårris får taga öfwer hand til Gräs-wårtens för-qwäffjande.
27. Om tufwiga Ångar jännas, de wåta genom dikning gö-res torra, de skarpa och magra sättas någon tid under watten, där så lågenhet finnes, eller hwarest sådant albeles efterfattes.
28. Om Rår och Måskar äro någorstådes med winning för-wandlade til fruktbart Land, och om icke sådant kunde ännu ske mångestådes med mättelig käftnad.
29. Hwilkå orter mer eller mindre öfwerflöda med sumpiga Rår, Måskar och Moraster; om de äro af åtskilligt slag, huru diup Måska, eller Gytja, Matjord eller Lera plågar finnas deruti; huru de på bästa sätt synas kunna göras gar-gnelige til Åker eller Ång, om der til fördras större eller mindre käftnad; om Allmogen är oförmögen eller owillig at uptaga dem, och hwaröfre.
30. Om Ångarne någorstådes äro bekajade med ofunda Örter och Gräsflag, hwaraf antingen Håstar eller någon Boskap må illa, wantrifwas och somligstådes dö; hwilkå Örter och Gräsflag ei åtas af några hemtande Kreatur, eller förtä-ras af det ena, och icke af det andra. Hwad skada Håstar taga af ståker; Kor och oxar af sylnubbar (cicuta aquatica) och Getter, af stormhattis örten. Om sådant okrut wåger det ena året, eller under somlig slags wäderlef, mer än den andra, och om man bestitar sig om sådant at känna och ut-rota. Härjämte wore gagneligit, at tekna up alla de örter och färgegräs, som wåra i hwar ort, til hwad ymnoghet och i hwad Jordmån, samt hwad tid de blommas; hwilkå nytjas til Bröd i dyr tid, och hwilkå förskrifwas utifrån til Apo-thequen, fast ibe wåra här hemma, samt huru dyra de äro uti Apothequen.
31. Om Ångarne befås med hemwårt Höfrö, sedan de burit såd, och om Höfrö af hårdwallen lämpas til torr och hög-länd, men Frö efter lågländ wall til fuktig och sildänd mark.
32. Hwilkå orter hafwa så widfarne, och derhos magra och skarpa eller och mycket sumpiga Ångar, at omaket wid bår-gningen icke betalas af wårten, och om Landtmannen icke be-sittar sig om deras aus och förbättring.
33. Om någorstådes finnes så tilräckeligit Höslag på utmar-ken, at Landtmannen kan där bårga så mycket han hinne.

34. Huru mycket Hø, efter Parmen råknadt, kan bärjas af Lummelandet, på hård och starrwallen, i medelmättige Hø, är, när man anser de sämre och bättre Ringarne, som finnas på en eller annan ort.
35. Om någorstädes i orten finnas dugeliga platser, som kunna afrobjas och uptagas til Ring eller Beteshagar; om någon ort lägger sig vinn der om, eller sådant försummar.
36. Om Høbärgningen någorstädes skötes så försigtigt, medelst häkande, eller på annat sätt, at Neberbörd icke gör Høet skada.
37. På hvilka orter Stalkoxar och Slakt-boskap til salu kunna gödas och underhållas af god tilgång på Hø.
38. Hwarest Landtmannen säljer Hø och Halm til Städerna, så at han sjelf icke kan föda nog Boskap til Akerens gödande, eller om Bonden ärfätter den bristen, med Gødsfels hämtande från Staden, när han såldt sitt Hø, och skulle eljest föra tonningom tillbaka.
39. Hvilka orter hafwa tilräckeliga eller knappa, tviblöftiga eller tränga Beteshagar; om betet är smått, tørt och högländt, så at det tjänar mer til Fårabete, än annan Boskaps födo, och så tvärt om.
40. Om Beteshagarne rödbjas och ränsas på skogslupne ställen, om Erån derstädes qvistas under, Nis och Enebuskar, som rifwa Ullen af Fåren, tagas bort, samt stubbar, torrakar, vindfällan och löffall skaffas af Gräswallen, eller om allt sådant försummas.
41. Om lika Beteshagar äro öfvervärt med lung, och om sådant är tjenligt til Boskaps bete om Winteren, när det är bart eller litet snöfall: Item, om Beteshagarne affiljas i wiåa delar, så at Boskapen får gå i bet i den ena, medan de andre delarne kunna växa igen.

III. J. Om Skog/ Utmärk/ Mulbete och Ödemarker.

42. **S**vilka Krono: Härads: och Sofne: Allmännings: Skogar finnas i hwar Lands-ort, deras storlek och godhet; hvilka nytjas af Bärjs: Bruken emot Skogsörens ärläggande, eller hvilka förwaras til Landets behof och skogslösa Hemmans tarfwor, om de bestå af mager eller wärtelig Jordmån, och om ålitandet rättar sig efter Skogens tilwärt.

43. Hwarest stora och låta Skogar varit fordbomdags, som nu äro aldeles uthuggna. Om Ek och Bokskogarne, som efter handen huggas ut, wåra igen af Naturen och så sig sjelfwa, eller icke, samt hwar som finnes Ufwenbok, Jbeträ och Hafs-felfkog. Om planteringen af Ek och Bok någorstådes drifwes med alfware, eller hwad som hindrar des fortgång. Om man på skogslösa orter buhit til at plantera Tall och Gran, samt Pil och Sälq til Husbyggnad och Wedebränd.
44. Huru många slags Trån wåra uti orten, uti hwad Jordmån de triswas, huru ömngt eller sällsynt hwart slag wankas, och om fruktbarande Skogstrån planteras wid Gårdarne til prydnad och gagn i Hushållet.
45. Hwartil de ymnigare Bwesfogarne i hwarje ort nytjas: Såsom til Skepswärte, Mastetrå, Timmer, Bjälkar, Spiror, Låfter, Bråder, Knapphult, Laggfåril, Wandstakar, Ustoff, Näsver, och Löftågt, Bast, Wedebränd åt Städerna, til Swedjande, til Tiåru, och Potaste-bränning, eller til kolning och staftrum åt Brufen; om Skogen wåper så fort igen som han medtages; Huru Almogen för sådant sitt arbete blir betalt, och hwart sådant af Landmannen i hwarje ort affättes.
46. Man wil tro, at Skogs-hygge til utlagornes afbördande ingenstådes idkas så öfwerflödigt, at Skogen ödes ut i förtid och Åkerbruket derigenom försummas.
47. Hwilka orter räknas för Skogsbygd, hvilka hafwa medelmättig Skogwårt och tarfswelig tilgång på Skog, eller hwilka äro aldeles träbara och skoglösa.
48. Om man til Skogens besparning nyttjar Qwistar, Skatåndar, Windfållen och Torrakar til Wedebränd, så at wårande Trån der til ei medtagas, så länge sådant raskeri är til fångs, som befutan hindrar Skogens och Mulbetets tilwårt: Samt om Jordwallar och Stengårdar anläggas i stället för Gårdslögårdar.
49. Om orterne äro skiljaktige derutinnan, at Skogen somligstådes sent eller aldrig wåper igen, och åter annorstådes kan nyttjas til kolning eller swedjeland å nyo, efter tju, tolf, femton eller tjugu års förelopp; samt hwilket Tråslag wåper först up efter skogseld eller affwedjande.
50. Hwarest Skogseldar gjort någon märkelig skada, och hwar af de merendels tina.
51. Hwarest den så kallade Tjårnwäckningen tilförene och ännu idkas til gagnelig Skogs utöbände, och om den kan så insträntas, at allenast frofuga Trån och Gortallar, jämte

- Rätter finge nyttjas der til, på de orter man eljest icke kan hafwa annat gagn af Skogen.
52. Om Råda af Gran och Tall, som fitter utan på Trån, någorstådes samlas och blandas hop med Talg til deß utspisande och sådan husgörning, som Landtmannen kan nytja at lysa sig med om qvällar och ottor under sina syster: Eller om någon hämtar sli Råda tilhopa, at koka harts der af, som wi nu för tiden hämta utifrån, men kunde hafwa hemma i Landet til öfverflöd.
53. Hvilka orter hafwa ymnigt Mulbete på Skogar, Utmarker och Fälader, af Gräs eller Ljung, så at de kunna föda nog Bockap, och så twert om.
54. Hwarest är brukeligt at hafwa Få:Vodar, somligstådes långt nog up i Skogen, hwad gagn Landtmannen deraf har, och huru wida de kunna upodlas til Åker och Ång.
55. Om Skogsdelningar något bidraga til Skogarnes fredande, och om Landtmannen är mån om riktiga Skiljemärkens och Råldrors uprättande omkring sina egor, eller hwarest fem stena rör warit fordom mer och mindre brukelige.
56. Hwarest Torrskyrber äro til fångs, och nyttjas til bränne; om de förminskas eller wäxa igen så fort de åltas; om Torrswen är af åtskillig färg, art och godhet, huru djupa slika Måsar plåga wara, och om man någorstådes letar efter Torrfmåsar, där de nu för tiden icke äro bekante.
57. Om Björn- och Renmåsan någorstådes nyttjas til något gagn, som annorstådes icke är kunnigt, och om någon slags Måsa brukas til färgande, samt at koka til Spis och Wålting.
58. Hwarest Byeskogarne äro så widsträkte, at de icke kunna fitas eller faras; I hvilka orter finnas stora Öbmarker, som bestå af god Jordmån, Swartmylla, wärtelig Skog och god Gräsmark, eller af Bårg, oländigt land, Rårr och Måsar, hwaraf dömas kan, om Landet kan widare upodlas til Nybyggen, eller icke.

IV. §. Om Bockaps- Skötsel.

59. **S**lru många slags tama Diur och Foglar underhållas i hwar Landsort; hvilka orter äro försedde med godt slag af Bockap, hafwa goda Mjölketer, bugeliga Dragor til Åkerbruket, godt Fårslag, sibrre eller mindre, men trefna och starka Hästar; eller twärt om.

60. Hwar:

60. Hwarest Bostaps skötslen idkas med allsware; så at större eller mindre ynnighet kan affättas af Oxar, Smör, Ost, Talg, Hudar, Ull, Fjäder och Kjött, samt til hwilka Ståder och Bergslager, och för hwad pris.
61. Om några Skåferier äro inrättade, och kunna någorstådes med förmån anläggas, samt om Allmogen är läraktig at skaffa sig kunskap af Skåferne om Fårens rätta skötsel; huruvida Landtmännerna skaffa sig godt slag af Bostap och Får från andra orter, där man får dem af bättre art.
62. Hwarest Getter underhållas, där Stogen sådant icke tål, eller om de böra annorstådes mera födas up, där Stogen annorlunda icke nyttjas kan.
63. Hwilke orter äro försedde med Ullon skogar, så at en myckenhet Swin Kreatur kunna underhållas på skärfvel, om Swinen slitigt ringas, så at de icke få rota up Gräswallen, och kasta igen biterna. Eller om Boknötterna skulle kunna samlas at slå der af en god och wälsmakandeolja.
64. Om Gåß någorstådes til myckenhet underhållas, och om de ärligen pläckas lefwande, så at Fjädren och Dunen icke förfaras då de få släppa dem af sig helfwa.
65. På hwilka orter man wet sparsamligen och försigtigt at umgås med Bostapens fodrande om Winteren, så at Säden icke för mycket tilgripes; Om man somligstådes kan wäl ställa Bostapen med bara Halmen; om någon nyttjar Måsa och Granris til Bostapens, och Granbart til Swinens födo; om Löfswet brytes utan Eråns nebsällande.
66. Om Stallar, Få och Fårhus i allmänhet byggas på sunnda eller sumpiga ställen, och om Häckar äro där inrättade, at Fodret icke kommer til spillnings, eller får orena Fårens Ull.
67. Hwarest goda Stuterier äro inrättade, eller widare kunna upalstras; om någorstådes willa Stogångar äro til finnanne; som gå ute jämwäl Wintertiden, om Wargarne göra dem skada, och om Hästarne i någon ort äro behäftade med en erfstelig spatt.
68. Om Wallhjon måste underhållas för objurens skull, och om Wallhundarne äta up Fogeläggen, så at derigenom blir brist på Stogsfogel och Willebråd.
69. Hwilka orter idka mer och mindre Biskötsel, och hwarest man annu borde och kunde lägga sig der på; hwad nytta en Biskäl kastar af sig; huru mycket en Ranna Häning, och et Stålpund Wax galler; om Häningen någorstådes är klar och hwit, och hwarest man brukar brygga godt Mjöd; om någon

någon lagt sig til Diastar efter Engelse sättet; Item, huru många slags Vr: och Stridså eller Insecter finnas i orten, jämte deras Natur, Lefnad och Utseend.

70. Hvilka Vostaps-sjukor på et eller annat slags Fånad plåga sällan eller ofta gå i swang, på en eller annan ort; hwaraf sådan sot synes hårdra, och hvilka Läkeodomar plåga deremot nyttjas med god wårkan.

V. §. Om Jagt / Djursång och Pålterier.

71. **S**åsom många slags willa Djur och Fåglar finnas i hwarje ort, hwad tid på året hwart slag påras, ynglar eller släcker ut Ungarna; huru de fångas med Giller, Snaror, Saxar, Gropar, Luder, Dornor och Brandar, eller skutas med Hagel, Lodb och Pil, samt hwar til hwart slag nyttjas.
72. Hwad tid på året det ena eller det andra slaget måst wantas, eller bör fällas; hwarest finnes några namnkunniga Fågel-lekar, och huru de wårdas.
73. Hvilka Skogs- eller Sjö-Fåglar taga wis tid i akt til sitt wistande här i Landet, til sina Ungars utfläckande, til sitt flyttande utur Landet och til återkomst, samt hvilka de äro som icke byta om sina Voställen.
74. I hvilka Gloder Sjöfågelen om Höst och Wår wantas til myckenhet, om Landtmannen fångar och skuter deraf til sin föda, och samlar Dunen til affalu, eller om Fågelen får komma och fara Tull: fritt. Hwarest man samlar Fågel-Ägg til Folkets födo, och Iderdun til Båddar eller Dynor.
75. På hvilka tider och orter Röd- eller Dref-Fågelen är sysselsatt med Fiskens jagande, och huru man betjänar sig der af til ymniga Fiskefången.
76. Huru wida i en och annor ort Skallgångar rått ställas an och lyckas, heller och sällan eller aldrig äro brukelige.
77. Om Rof-djuren eljest genom jagande och annat fång minskas, eller om de, genom försummelse af slikt anstalt ökas och tiltaga, så at Landtmannen lider af dem märkelig skada på sina Kreatur.
78. Hwarest Djur-gårdar äro inrättade; om där äro många eller få och hwad slags djur; huru de underhållas, nyttjas och wårdas; samt om Willswinen på Oland blanda sig med de hemtamba.
79. Om Hjortar, Rådjur och Ljhar utom Djur-gårdarne ödas ut af Wargarne, och om Willrenar på Fjällen kunna fällas til

- til någon myckenhet, och komma våra egne til godo, eller fällas af Främmande.
80. Hvilka orter affätta hwarjehanda Skinnvaror, hwarest de sälja dem, och til hwad pris. Eller om något undersef der wid öfwas på Nitsgränförne, så at Pålterierne dragas utur Landet, emot byte af andra Waror.

VI. §. Om Sjöar / Strömmar och Skär- Gårdar / samt Fiskerier, rörliga Wärd och Båtsfarter.

81. **S**uru många Innsjöar och Strömmar finnas i hwarje ort; huru stora de äro, hwart de sträcka sig, och huru de äro beskaffade: Såsom om de äro fiskrike eller ei, djupa eller grunda, segelbara eller icke, med eller utan Sjömalm. Hvilka Strömmar äro bebygde med Hamnar och Masugnar, Säger, Mjöl eller Olje-Örnar, Käre, eller Mekar, Pator och Mjårdar, med mera.
82. Hvilka Sjöar göra skada på tilgränsande Åker och Äng med sit flödbande watten, och om Jordwallar någorstädes äro invättade, eller kunna läggas an til hinder för et slikt flödbande; hwarest sådana Sjöar kunna med drägelig käftnad skaffas bättre aflopp för watten, än de nu hafwa. Om några Strömmar skära bort fruktbart Land, eller om sådant någorstädes är förebyggt eller kan förebyggas. Om deremot Sjöar wallar sig på några ställen til fruktbar mark. Om orten är försedd med fiskrik Skärgård, eller har öppen Strand. Och hwad slags Muslor och Skalfisk där wankas, jämte Bärnsten och andra slags Strandstenar.
83. Huruvida orten är mer och mindre fiskrik, huru många slags Fisk där wankas, huru han fångas, hwad tid det ena slaget eller det andra är til fångs; hvilka Fiskebragder äro brukelige i hwarje ort, och om något synnerligt slags Fisk fås någorstädes, som icke är allmänt bekant, samt hwarest goda Fiske-dammar äro anlagde.
84. Huru hwart och et slag handteras, om Fisken säljes färsk, saltas in, torakas eller rökes.
85. Om Skålefisken drifwes med alfware, huru derwid tilgår, om Fiskarena äta Skålkött, och huru de må deraf, samt om Skålar finnas uti några Innsjöar.
86. Om några förmögne Bolager och Interellenskapet någorstädes åtagit sig at drifwa Fiskerier uti Hafwet, hwarest fiskandet skötes af Skärgårds-karlar medelst Torstande, Sillgarn och Wratfiske.
87. Om

87. Om Landtmännen någorstädes icke Fiskeri och Åkerbruk tillika, då det ena icke hindrar det andras skötsel.
88. Hvilka och huru många Crono: Fiskerier finnas i hwarje Landsort, samt Påle: fiske. Item, om nyttan eller nödvändigheten af Kungsådrans öppnande uti Strömmarne.
89. Huru wida Inbyggarne äro kunnige om sin egen Wätsbyggnad, samt at tilreda sina Nät och Fiskeredskap, på bästa sättet; om redskapen göras någorstädes af hemvärt Hamna eller af utländsk, och om Notgarnet til bättre waraktighet fårgas eller icke.
90. Om Fiskerierne i Saltjön blifwit sämre nu än i förra tiderna, och hwarföre.
91. Om Fisken någorstädes minskas uti Insjöarne, genom det, at man brukar stora och fina Noter, uti små Sjöar; genom det, at man för mycket nyttjar Rörfågelsens tilhjelp, och genom det, at Fisken tages måst i Lettiderna, när han är full af Råm, och då många tusende lif ödeläggas för hwarje Höna som fångas.
92. Om Utstakningarne på Sjöarne Wintertiden böta och kunna ske med den försigtighet, at de icke sjunka til Sjöbotten, och förskämma Notedrägterne.
93. Huru mycket Lunnan, Pundet, Hvalen eller Stycket gällor i hwarje ort, til hvilka Städer och Wärgslager Fiskwarorne affättas, och til hwad pris i ond och god tid.
94. Om några Härader eller Söknar äro aldeles fiskelösa, eller hafwa sämre eller bättre tilgång på färsk Fisk.
95. Hvilka Strömmar äro så försedde med strömmande Watten, at de hela året kunna drifwa de deruti anlagde rörliga wärken, eller hvilka minska sit Watten på längre och kortare tid om året.
96. Hvilka Strömmar och Insjöar nyttjas til gagneliga Wätsfarter, och Zimmerflottande; och hwarest Inbyggarne utan Landbrukets hinder och förfång, hafwa någon förjånst af slit Fart, Stäberne, Wärgslagerne och Landet emellan.
97. Hwarest Slusar och Grafwar äro anlagde, och hwad gagn uti de Städers rörelse och näring sådant kommit å wäga.
98. Hvilka Sjöar och Strömmar kunna än ytterligare bindas tillsamman, och göras segelbara; antingen sådant kan ske genom rånkning, gräfning och sprängning, eller genom Slusars anläggande; hwarest en sådan anstalt synes wara för Landet gagnelig, och i anseende til kåsnaden, antingen nog drög, eller dragelig.

99. Hwarest finnas stora Forskar och Strömfall, hvilka af dem faras nu för tiden med Båt, änskönt med lifsfare och äfwentyr.
100. Hvilka Båtsfarter äro så bestaffade, at Båtarne, förbi de swäraste forskarne och emellan Sjöarne, dragas öfwer Land, och om någon slit Båtsfart idkas emellan hwita Hafwet och Norre botten.
101. Hvilka Sjöar, med utlöpande Bäckar och Strömmar, dela sitt watten åt Norra eller Wästra Hafwet, och åt Öster-Sjön tilllita.
102. Hvilka Hamnar wid Salt-Sjön, äro goda och säkra, för stora eller små Fartyg; om Mastar finnas i någon Hamn, som göra Fartygen skada: Och hwarest Fyrbåkar, til de Sjöfarande's rättelse, äro upbygde, eller böra än widare inrättas.
103. Hvilka Skärgårds-orter, eller Sjar, hafwa godt och behjertat Sjöfolk, de där äro hugade til Sjöfart, och låta lega sig der til, inom och utom Rifet.
104. Om Juloppen och Hamnarne någorstädes blifwit grundare nu än tilföre, och hwarföre; huru sådant i Städerne förekommes eller icke, och hwad der wid, efter hwarje Stads bestaffenhet, är til görande.

VII. §. Om Hålsö-Brunnar/ Mineral-Watten/ och Saltpeter-Sjuderier: Samt om Balkebränning och Tegel-Bruf.

105. **S**vilka namnkunniga Hålsöbrunnar finnas i hwar ort; hwaruti de måst wisa sin goda wärkan; om de besökas ärligen af större eller mindre myckenhet Folt, och huru de äro försedde med tillräckliga Dyggnader.
106. Om någorstädes finnas Källor eller Brunnar af warmt watten, hafwa någon Salta eller annan sällsynt art.
107. Hvilka orter hafwa Sjöwatten och Strömmar af någon färg, hwaraf sådant håresörer, och om wattenet färgas rödbrunt af underliggande Sjömalm.
108. Uti hvilka orter Saltpeter-Sjuderierne äro komne i rätt gång, och om de icke än widare kunna inrättas och komma fort på flere orter.
109. Huru länge Saltpeter-Jorden, hwar efter sin art, måste hwila, och huru Landtmännen bidraga, til Saltpeter-Sjuderiens föråfring.

110. Hwarest finnas hwhita eller grå Kalkbårg, eller lösa Kalk; Stenar til större eller mindre ymnighet; hwarest Kalk: bränning, til ortens egit behof, eller til utförsel, idkas; med Kalk: ugnar eller icke; om Alms Malmen någorståds nytjas til Kalkbränning, och Wedens besparande; hwarest Kalken affättes, och hward han gällar. Item, om sådant stötes utan Landtbrusets försummelse.

111. Huru många Tegel: bruk äro i hwar ort invättade, til Mursten eller Takpannor, hwilka slå bättre eller sämre Tegel, mycket eller litet; om några nyttiga Påfund til Ler: bråfandet, til Torf: labornes och til Ugnarnas byggnad och eldning med Torf, Wed eller Qwistlar, äro wärkfälde; hward Teglet gällar, och hwar det affättes.

VIII. §. Om Grufwor / Stenbrott / Ler Jord: och Bårg: arter.

112. **S**Wilka och huru många slags Grufwor finnas i hwarje Landsort, huru Malmen winnes, antingen med sprängning eller tilmakningar; hwar Malmen är artad, såsom lätt eller hårdsmält, Swafwel: full, giftig, röd, eller kalbråkt; om Grufwornes djuplet, Watten: siuka, rikhet på Malm, och om deras byggnad, såsom om de bestå af stäck: wärk, eller gå i fält; äro försedde med goda band, pelare och bårkfåsten; äro benägne til fall; om Uppodrings: wärken drifwas med Wattenwärk eller Håstwinbar; uti hward slags Bårg: art Malmgångarne inneslutas; om de äro hångande, liggande eller fallande; i hward wäder: strek gångarne ligga; med mera sådant: Om orten har tilgång på Sjö: och Myr: malm; samt hwarest finnas Dje: Grufwor, Kobolt och Gallmåja.

113. Hwilka nya Skärpningar och Försök äro i orten anlagde; hwarest sådane lyckats, hwilka synas ännu gifwa godt hopp, eller hwilka albeles gått ut och blifwit ödelagde.

114. Af hwad blanning, hårdhet och art de gemena Gråbärgen, lösa stenarne eller Hällebärgen äro uti hwar ort, och om Jordmånens art rättar sig efter hwart och et Stenslags beskaffenhet; jämwäl om Bärigen äro stödb: de och stingsrade, eller i stora Hällebärg wäxande.
115. Hwarest finnes god Ställsten, godt Gryte til Qwarnsten, Slip: och Brynsten; på hwilka orter Marmor, Alabaster, Golssten, Fälgsten, Mur: och Graffsten brytes; om Limsten til Järnblåsningarne fås i grankäpet, eller måste hämtas långwäga; och om Murksten til Qwarstenar hämtas från Norriget, som likwäl finnes ymnigt i våra Ställar.
116. Hwarest man nyligen upfunnit Sten: Kol, Einober och ädla Metaller; om Inbyggarne äro wäna om, at up: täcka sådant, som de kunna hitta på i Bärigen eller Jorden, och är af någon owanlig luft, smak, färg, tyngd eller har någon annan sällsynt beskaffenhet; Jem, om någorstädes finnes beshynnerlig Lera, Bolus, Sand, Jord: murg, Swartmylla, Pinnemo, Krita, Gips, Kyller: färga och mera sådant, i hwad myckenhet, ordning och godhet. Jämwal och huru Jordhwarfwen eller Strata terræ ligga på hwarandra til namn, ordning och tior: lek, när Brunsgräfningar och andra diupa Grafwar förrättas, eller då man nyttjar Jord: nafwaren.
117. Hwarest Landtmannen är sysselsatt med Sten: brytning, samt des huggande, slipande och utförel, huru wida han är rätt kunnig om en slik handtering, eller tarfwar närmare underwising deruti; hwar sådana tilwärf: ningar affättas, och til hwad pris; om sådant idkas utan Landbrukets affaknad, och om folket wid Slip: stens eller annan Sten: huggning få någon ohälsa af Sten: dammet, och des bort i halfwa ålberen.

IX. §. Om Hyttor och Smält: wärk / samt om Hammar, Smidjor, Factorier och Qwarnar.

118. **S**uru många Hyttor och Masugnar, Stångjärns och Koppar: Hamrar, Knip: Smidjor, Stäl och Wåfings: bruk, Styckjuterier och Ankar: bruk, Gärmatferier, Alun, Victril och Swafwel: bruk
fin

- finnas i hwar ort, af hwad art och godhet deras tilwårkning arö; samt huru mycket Kol och Stafrum åtgår för hwar slag tillwårkning på Skeppundet; om Skogarne wid det ena eller andra wårket hårda ut med nu warande tillwårkning, samt om Störwårks: Trån finnas i orten eller icke.
119. Om wid Bruken skaffas årligen gådt förråd, af ut: eller inlånst Spannemål och Matwaror, Salt, Sill och Lobak, til Bruks:folkets eller Allmogens behof.
120. Om Hammar: wårken drifwas med eget eller köpt Tack: järn, och hwad sådant gäller; om nödsatt Järn användes til Stål: görning, om Sjö: Malm är god til Kåfel: ugnar och annan jutning, hwartil Slaggen bäst nyttas; om Bruken hafwa egne Skogar, eller nytja Cronones, emot Skogs: ören, taga Köpek: kol af Skatte: och Crono: hemman, och hwilka Bårgwårk upbåra Kolwårntan af Landet, emot Skattens årläggande.
121. Hwarest Ögnunds: Järn ännu tillwårkas, och om Järn: blåsningarne ske uti Hvitlor eller Mas: ugnar, eller hwarest små Järnblåster idkas med Myr: järn; om Hammar: Smidet handteras på Franska eller Tyska sättet, och huru mycket Kol och Stafrum åtgår til et Skepp: pund Järn, ifrån det Malmen brytes, och til des: Järnet är smidt i Stånger, antingen efter det Franska eller Tyska Smidet: Eller hwilket dera sättet gifwer det bästa Järnet.
122. Hwad Kol och Stafrum gälla i hwar ort wid Bruken: och huru dyr Forlönen är af Malm, Kåppar, Tack: eller Stång: järn, och andra tillwårkning ar, ifrån: ett ort til annan.
123. Om Landtmannen får förlag til sin näring och utskyl: dernes afbetalning utaf Bruken, utan at han förbjupar: sig i gäld genom en slikt undsättning.
124. Om Landtmannen på Sådes: orter kan fåsta Kolning och Bruks: försörj wål tilhoppa med Åkerbruk, utan at det ena hindras och lider mehu af det andra.
125. Hwarest Bårgs: Bruken bidraga til Landets upoblande, genom det, at Folket skaf sig af Bårgs: näringen, och tar up mera Åker och Ång; om wid selswa Bruken och

- och på deß Hemman mera Jord uptages til Sædeswårt, eller om Åkeren lägges igen til Ång och Hållag; samt om fruktbara Egor, för updämningars skul, äro lagde under watten.
126. Hwarest Säg: Dwarnar med et eller flera Blad äro inrättade, och om de drifwas så högt, som Skogarne tåla och wåra til; hwar Bråderne och huru dyrt de säljas.
127. Om några Påtasse: Bruf och Söp: Sjuderier äro anlagde, om Påtaskan föres rå ut, eller föråblas här i Landet; hwad Bonden får för pundet af den grofwa Åstkan; hwilka Olje: Dwarnar äro upbygde, och lå Olja af hemwårt eller främmande Hampe: och Linfrö; om Talgen til Söp: Sjuderierne fås i Landet eller utifrån; hwarest Såpan säljes, och huru dyr hon är.
128. Hwarest finnas Walkar til Skin: eller Klåde: walkning; Om någre Krut: Bruf, Gewärs: och Wapne: Smidjor, samt Byggnads, Husgeråds, Tigge: järns: och Landsbrufs: Smiden finnas i orten; om de drifwas med fortgång, eller om något hindrar deras föråfring.
129. Hwilka Odal: Dwarnar finnas i hwarje ort, huru många par Stenar de hafwa; hwarifrån Stenarne hämtas, om de gå höst och Wår, eller hela året, hafwa Sift: dukar eller intet; ega godt slag af Stenar, eller gifwa sandigt och ohälsosamt Mjöl.
130. Hwarest Papers: Dwarnar, Hamp: och Lin: stampar äro anlagde, och huru de ansas och komma sig före.
131. Om några Porcellains - och Pipe: Bruf äro inrättade hwar de taga sina ämnen; om de måste betala Weden dyrt, och hwar de affätta sina tilwårkningar.
132. Hwilka Glas: Bruf äro upbygde på dyr eller lindrig ort i anseende til Weden och Födan för folket; hwarifrån deras ämnen anskaffas; om där beredas Fönster: glas, eller andre Kåril af sämre och bättre godhet, heller om där tilwårkas Spegel: glas af större och mindre sort; hwarest sådane tilwårkningar afföras, och til hwad pris de säljas.

X. §. Om Landets Prydnader.

133. **S**vilka Konungs Gårdar äro belägne uti hwar Lands ort; huru de äro bygde, hafwa waefra Trå; och Lustgårdar; god eller samre Åker och Ång, Skog, Betesmark och Fiske; huru de blifwa håf-
dabe; om de brukas af Öfwerhetens betjäning; äro bort; arrenderade, eller indelte til Poställden; och hvil-
ka Socknars Allmoge ligger der under med sina körslor och dagswärken.
134. Huru många Ubeliga Säterier, med eller utan Nå; och Rids; Hemman, med eller utan Ladu; gårdar, finnas i hwar Högdinge; böme; hwar de nu heta, eller for-
dom haft för namn. Huru de äro bygde, af Sten eller Trå; samt hafwa nog eller mindre Åker och Ång, med flere Härligheter.
135. Huru många berustade Säterier och andra Strö-gods finnas i orten med deras tilstånd och beskaffenhet.
136. Om wid Säterierne några Uplager kunna göras af Spannemål i de goda åren, så at Landet, när mis-
wärt faller in, får där köpa Bröd för brägeligit pris, och om man wid slika Gårdar går Landtmannen före
wed goda Efterbömen uti Landtbruk och Hushållning.
137. Om Frälse; Skogarne äro i godt skick, så at man borde af dem låra nytja Skogen med sparsamhet.

XI. §. Om Landtmannens Utstylder /
Byggnad / Hushållning / Vårdning och Seder /
samt om Landets utwärtas Skerpelse.

138. **S**wad tider på Året Landtmannen måste årlägga den ena eller andra delen af sina Utlagor.
139. Hwaraf Utstyldarne skaffas, såsom somligstädes af Spannemål, annorstädes af Skog och Körslor, af

Fiske eller Bostaps; Ufswel, af Stendrott och Kalkbränning, med Foror och Sklutsning, med Smide, med Wäfnad, eller med något annat; samt hwilka orter hafwa ständig tjonde sättning, eller måste låta äriligen räfna Grodan til hinder wid bärgningen.

140. Huru högt alla Utskylberne tillsammans stiga för et helt Hemman uti särskilbte orter, när de beräknas i penningar: Säsom den ordinarie och extraordinarie Känstan med dagswårker; Soldate, Nyttare, eller Båtsmans; håller; Krono; och Präste; tjonben; Mantals; penningarne; Lagmans och Håradshöfdings Tingsgåstnings; penningarne; Sockendjåten; penningar; Kap; pelans, Kläckare, Organist och Kyrkofwaktare; målan; Låndsman och Brofogde kappar; Ystning, Offer och Wäst; penningar; Kyrko; Prästegårds; Sotnestufwu; Gåstgifwaregårds; Wåge; och Bro; byggnader; samt Skallgång, Brandstoder, Allmosor, Collecter, Herredags; penningar, Tull, Byggnings; hjelp, Håll; och Fångskluts.

141. Om någorstådes Hemmanen synas wara för mycket klufne, eller amorstådes tyckas kunna mera klyfnas; och om Landtmannen, jämte Utlagornes afbördande, för; mår at låsta uppå Jordbrukets föråfring.

142. Hwilka orter hafwa brist på Timmer och Bjållkar til Hus;byggnad, eller hwilka hafwa deruppå någorlunda eller god tilgång; om något fel någorstådes begås wid Husens upfåttande i Man; och Ladugården; säsom med öfwerflödig Byggnad; owaraktig Sammansåfning af Wåggar och Tak, Ökunnighet om Timring, och så ytterligare; eller hwarest man wet bättre der med at umgås.

143. Om Landtmånnen någorstådes spara Såd uti sina egna Bodar ifrån det ena året til det andra, eller om det är; ligen föråres, hwad som årom wåper.

144. Huru wida Inbyggarne på goda Stådes; orter kunna för; mås, at inråtta Korn; hus uti hwart Hårad eller Socken, under sina egna Fullmåttiges och Medlemmars Wårjo och Redogörande, eller hwar Allmogen der til är owillig eller oförmögen och hwarföre.

145. Hwar

145. Hwarest man samlar Enebår, Rön:hågg; och Drel:Vår til utspisande uti Brånwins tilwårkning; eller hwarest Säden allena der til användes.
146. Om man någorstådes begår sig och framföder Bostapen, utan Brånwins; brännande.
147. Om någon ort är bekant för sparsam Hushållning, eller om et omätteligt fråskande och supande någorstådes tagit öfwer hand, och om myckenheten af inrättade Krög:gerier i Ståderne, wid Bruken, wid Kyrkor och W:gar gifwa der til anledning och retelse.
148. Om någon ort har den förderfweliga ofebden, at wara Höst:rik och Wår:fattig, samt at hålla stora Bröllop, Gåstebud och Samqwäm.
149. Om wiså Marknads:platser i orten äro inrättade, hwarest man under lustigt Sällskap byter Waror mot Waror.
150. Hwilka orter öfwerflöda af Folt, de der alla icke kunna nära sig, utan måste begifwa sig omkring Landet på hwarjehandas arbete, at derigenom förtjåna Penningar til Afskylberne eller til Födan, och huru deras egit Jord:bruk kan rätt häfwas på sådant sätt: Hwilka hafwa deremot brist på Folt, så at de uptagne Hemmanen icke tilbörligen kunna skötas, mindre flere odlas up, fast Landet skulle sådant tillåta. Item, hwarest Nærings:medlen på et eller annat sätt ändrat sig, eller och förswunnit, och huru hwarje ort synes kunna och böra hjelpas til en lämpelig näring och rörelse.
151. Hwarest Allmogen idkar någon gårning, af Smide, Wåfnad, Stickande och Spånad om Winteren, då Jord:bruket icke försummas, och om Inbyggarne fleresstådes skulle kunna sättas Sysslor med tilarbetande af sådane ämnen, som sedan i Ståderne böra fyllest göras får:dige.
152. På hwilka orter Landtmannen har sin tilbörliga bårge ning och föda; eller hwarest merendels finnas fattige Inbyggare, och hwaraf sådant kommer.
153. Om Folket i någon ort icke mågtar hålla sig Bröd af
rena

- rena Säden, utan måste arligen, antingen åta Bark, Bröd, eller blanda Ut säden med Måst, Bark och agnar.
154. Om något wist ofynne, widskjeppe, flärd, otrohet eller lätja inritat sig på någon ort; eller hwilka orters Allmoge är känd för rebelighet, iboghhet och snygghet. Hwarest bud och befallning synes uträtta så mycket hos Landtmannen, til Jord, brukets rätta Skötsel, som Exempel eller goda Efterbömen.
155. Om tilräckeliga Scholar å Landet äro inrättade til Ungdomens undervisning, eller, om flere böra der til inrättas: Och hwarest flera Skolor för Landets upodlings skul böra byggas up.
156. Hwarest Inbyggarne åta mer och mindre salt Mat, Rött eller Mjöl, Ost och Smör, hwarest de äro mer eller mindre afwelsamma; hwarest man wårdsloft föder up BARNEN med Mappen, och utan Moders eller Qwinno, Mjöl, deraf BARNEN måstedels dö bort, och hwarföre Mödrarne icke gifwa BARNEN Dija. Hwilka Sjukdomar plåga i hwarje ort måst gå i swang, och hwilka Husmedel och Läkedomar plåga deremot nyttjas med mårtan. På hwilka orter, i Städer och på Landet, Allfogs, Soten, eller Veneriska Sjukdomar inrota sig, förfämma Rikets bästa Ungdom, och hota Landet med en hiffelig medfart; genom hwad mått en slik fahra, jämte sielfwa Sködesnaden i de större Stäberne, må förefommas i tid, innan wårt åbla Land och Folk, råkar i en obotelig ofärd.
157. Hwilka orter äro höglånkte eller ligga lågt; torre eller sumpige; fulla med Sten och Backar, eller slåta och jämna.
158. Hwilka Landsorter hafwa höga, widt synbara och skalliga Bärge, eller hwarest Bärge äro hölgde med Mull och Sand, samt betäfte med Skog.
159. Hwilka orter hafwa stora Fäldter och Skätter, antingen af fruktbar Jord, eller af Sandmo, och ofruktbara Hedar.
160. Hwarest Lands wägarne äro jämna eller steniga, med diup Sand eller med seg Lera befajade, och hwarest de äro

äro wäl omlagade : Jämwäl om Inbyggarne månges städes hafwa några Mil wäg til Kyrkan.

XII. §. Om Städernes Handel / Slögd der och rätta Närings-Sätt.

161. **S**åru Städerna i hwarje Lands-ort äro belägne, på Högder eller i Dälber, wid Strömmar, eller Sjöar, på Slätten eller emellan bärg; med eller utan Slätt, befäste eller öyne, wäl eller slätt bygde, ordenteligen eller med krotuga gator anlagde; Folk-rike eller icke; hafwa god Politie eller Ordning; äro Säten för några allmänna Ämbeten och Läro-hus; äro det omliggande Landet til någon nytta och fördel, med mera.
162. Hwad egor och lägenheter der til höra, af Åker och Äng, Skog, Fiske, Melbete och byligt, eller hwilka Bärghs-handteringar dem äro lemnade i wärjo.
163. Hwaruti hwar och en Stads Handel och Näring enkannerligen består: Såsom uti in- eller utlänst Handel; Sjöfart på in- eller utrikes orter, med inhemska eller främmande Waror, af Kram, Spannemål och Victualier. Hwilka rå ämnen af Timmer, Balkar, Bräder och annat Erwärke, Djära, Wätaska, Stång, järn, Stål, och Wäfsings-träd, äro grunden til deras utlänsta Handel, och huru wida sådant synes hafwa bestånd i längden, eller förswinna, förr på den ena orten, än på den andra, i anseende til Skogarnes åtgång. Om större eller mindre del af Borgeskapet någorstädes närer sig af Åkerbruk, af Fiske, af Tobaks-plantering och desj spinnaude, af Trä och Humle-Gårdar, eller af Krögeri. Hwarest Borgeskapet äro Förläggare af Bärghs-Bruk, eller deras Factorer, at inom-rikes för Frakt bortföra Stång, Järnet. Hwilka Städer hafwa sina wisä Handels-orter på Landet, byta Wara mot Wara med Landtmännen, gifwa henom försträkning, betala hans Crono-Utlagor, och hålla Hof och Räkning med Bonden, och huru de ämsom deraf triswas.

164. Hvilka Städer äro försedde med goda Handtvärfare eller Gärningsmän; uti hvilka Städer Fabriquer eller Handa: slögder, och hurudana äro anlagde. Hwarest Skeps: byggerier äro inrättade, hvad slags värkte der til nyttas; hwarifrån det hämtas, och huru länge det ishemfka Träwärfet lærer stå bi; om Trä: planteringen icke kommer til fortgång.

165. Hvilka Inrättningar, Slögder och Närings: medel synas böra läggas an och måst wårdas, de der passa sig med hwarje Stads naturliga skick och belägenhet: Såsom Tobaks: plantering, där tillhanda Jord är sandig och ynnig Gödsel är til fångs; Smideri, där tilgång är och lindrigt pris på Kol; Segel: Bruf där Weben fås för godt köp, där Ler och Sanden är lämpelig här til, och Affrölsen kan ske Sjölubes; Sämstmakerier, där Mens: Hubar och andra rå Sten fås af Landet; Linne: Wärfverier, där Landet kommer i gång med Lin: och Hampe: wävt; Plantering af Fäрге: Gräs och Ros: frö, där Jord: månen är god och bärande; Oljelageri, där Hampe: Lin: och Ros: Frö kan erhållas och Ström: fall finnes; Hifferi med Segel: Roter, där belägenheten är tjänlig wid Salt: Sjön; Harts: och Bek: Bruf där Tjära och Råba fås för godt köp; In: länsf Spanmåls: Handel där orten är eller kan blifwa Sådes: bärande, och Landtmannen lærer inrätta och handtera Nijor. Om Stapel: Städerne synas bäst komma til rättas med förädlande af alla rå ämnen, som komma från utrikes orter, eller dela något med sig åt de närmast belägne Uppstäder, och så vidare.

Slute

Sluteligen bör man här sätta fram några menlösa Spörsmål, til Läsarens ömna och oväldiga öfwerwägande.

I.

N en sådan werldslig Wisbet eller Philosophie af rätta slaget, som lärer oss wäl, at känna och tilböriligen hushålla med de gåfwor och förmåner, som Skaparen lagt ned i vårt kära Fädernesland?

2. Kan någon sägas ega en pålitelig kunskap om et helt tings lynde och beskaffenhet, som icke känner alla de delar, hwaraf hela tinget består, och huru hwar del bör wärdas efter sit sammanhang med det hela; eller kan någon wara god Hushållare, som icke känner de ting han bör hushålla med?
3. Gör det fyllest at handtera Hushålds-wetenskapen, eller Studium Oeconomix, på et så allmänt sätt, at det kan lämpas så wäl til Walland som Sverige?
4. Får man stränka Hushålds-wettet inom kunskapen af våra och andra Folkslags Hushålds-Förordningar?

5. Eller

5. Eller måtte denna witterlek får sit ämne och lif, sin tilwänt och frukt hos oss, utaf grundernes och ordningarnes skärskådande och lämpning til vårt Landtbruk; vår Bärgs-handtering, våra Handa-slögder och vår Handel: Ja til alt det, som hos oss wankas i Naturens Riken och Häfwor?

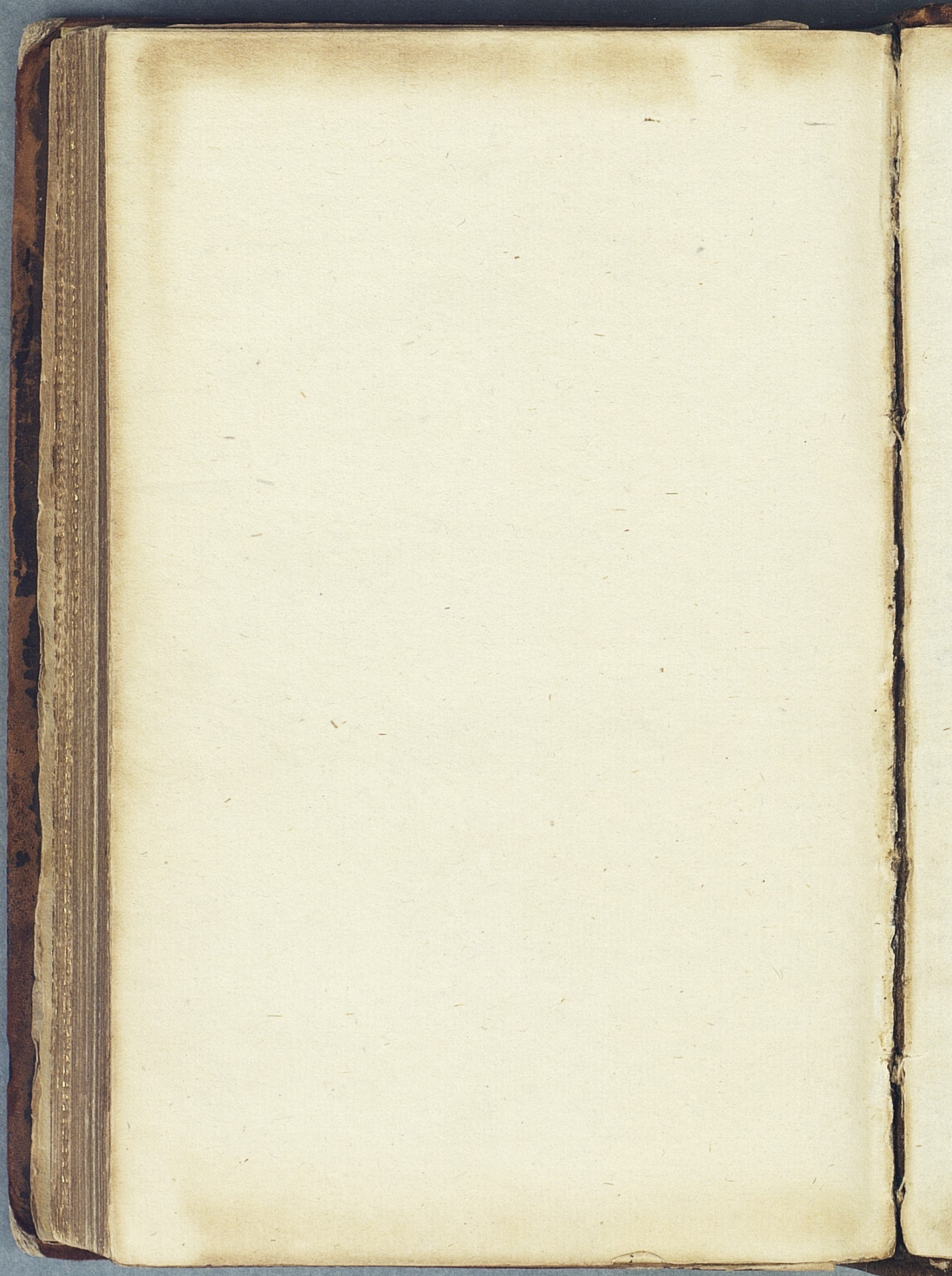
6. Man frågar ytterligare, om det wore nyttigt, at använda underhåld och Stipendier, til witra Personers resor, inom Fäderneslandet, där at förska ut tillståndet, och beskriwa det samma, efter föregående eller någon bättre anledning; jämwäl och om det wore tilbörligt, at de, som wilja resa ut til frärran Land, at föra hem med sig det, som kan gagna sina Landsmän, böra förut hafwa inhämtat en grundelig kunskap, om Fäderneslandets tillstånd, och gjort fullt besked dertöre?

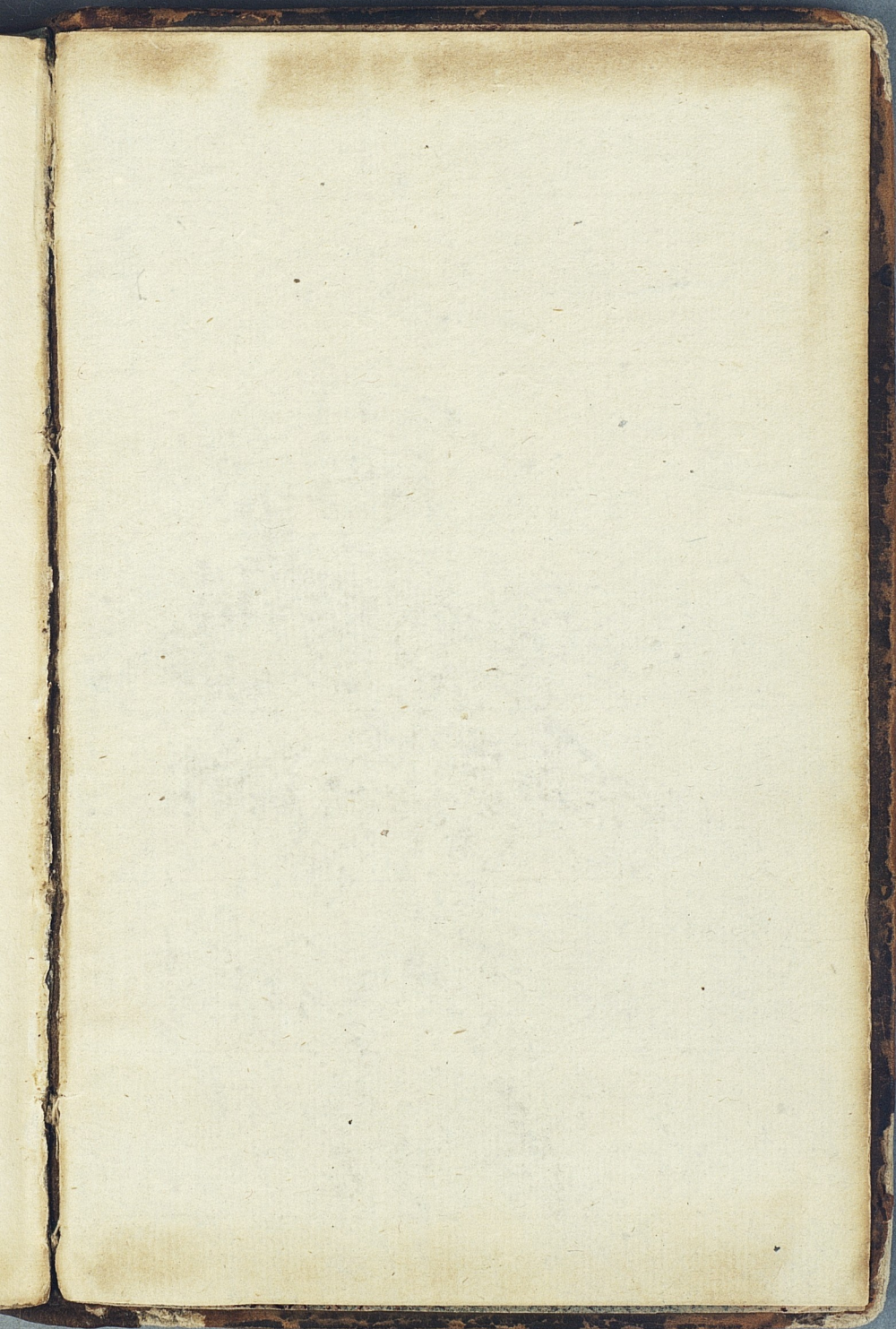
7. Skulle wäl det gagna i någor mätto, om de Studerande blefwo upmuntrade til Tåfing om företråde i denna witterlek, och at allmänneligen härutinnan wisa sin Kunnist, genom Snilleprof och Disputationer?

8. Måtte det wore gagneligit, at de Studerande ei pryddes med Lager, innan de blifwit godkända

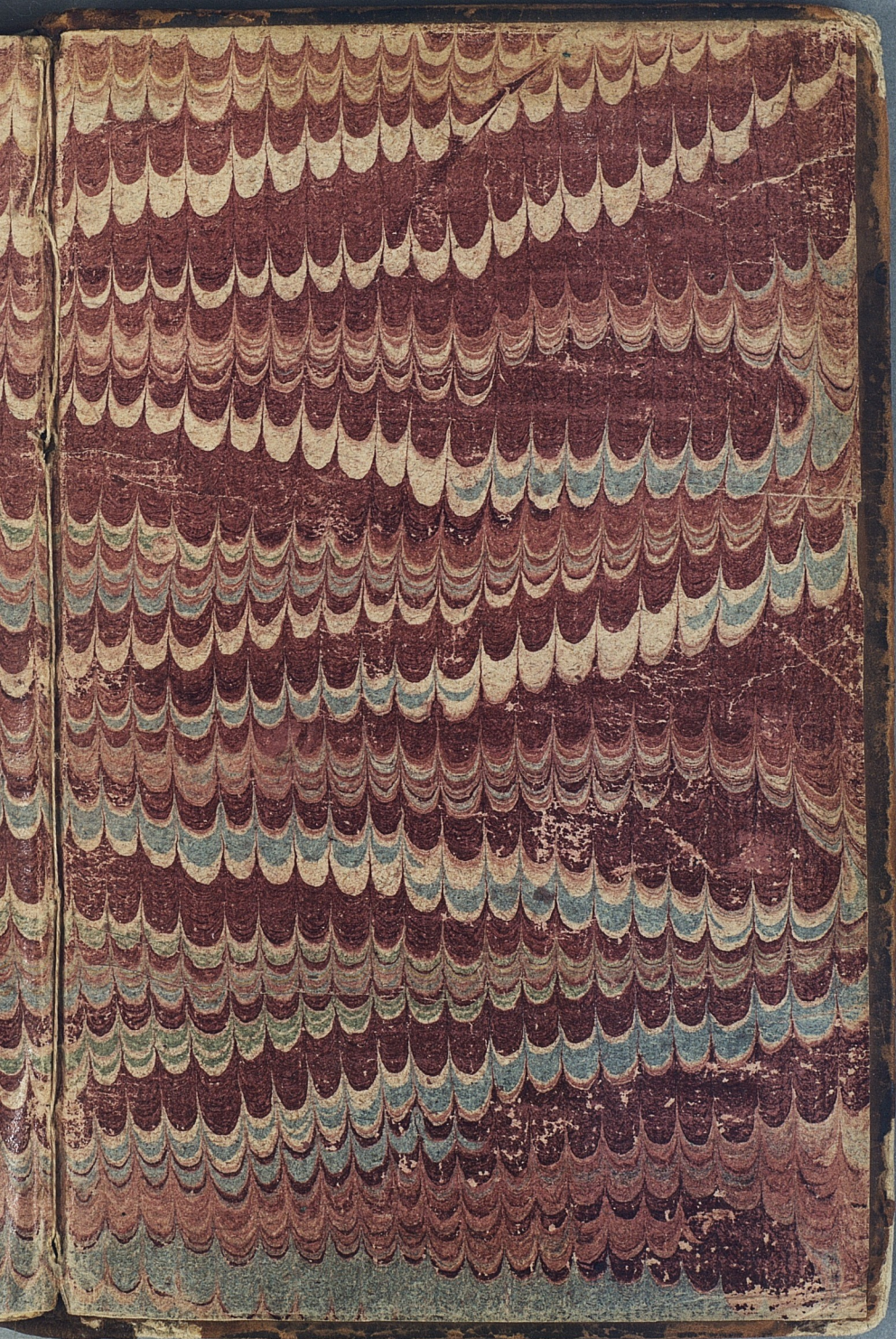
de i de Grundstycken, som håra til denna gagnarliga witterlek, innan de lagt å daga en tilsräckelig kunskap, om vårt Lands Hushållningswärf, och innan de skrifteligen aflämnat en omständelig beskriwning, åtminstone öfwer sin Födelseort?

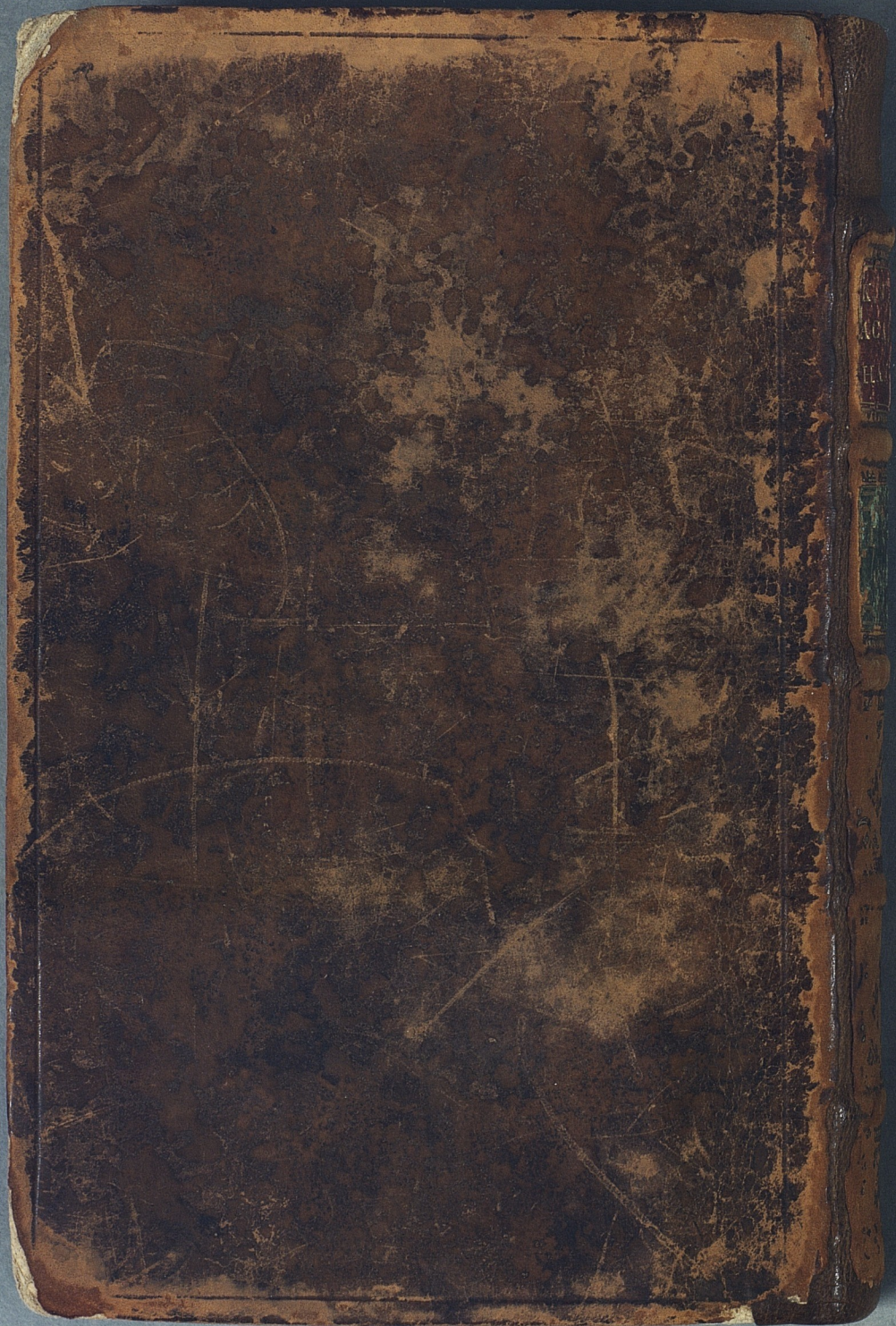
9. Kan något Land och Menighets: Wälde wara sålt, så länge Kärnan af Inbyggarne icke, ifrån yngskone, får en tilsräckelig grund och insigt, uti den witterlek, som hörer til en rätt Hushållning; eller wore det godt, om början der til, skulle dragas ut på långbäncken?
10. Är det görkligt, at et Folk och Rike kan wara uselt och wanmåttigt, som eger de största Förmåner under Solen, när det icke känner dem, och när det icke eller illa nyttjar dem?
11. Männe Fäderneslandets Geographie, Historia naturalis och Oeconomie, kunna och böra så bindas tilsamman, at de med enad hand måge uträtta mera til samfundets gagn, än om de hwar för sig drifwa et enskilt yrke?
12. Kan något Stånd och Ambete, någon Snsla och Förvaltning, något Samfund och Bolag, någon Tid och omständighet, någon ort och Stad, någon Anstalt och Inrättning, i Fred eller Fegd, i Förbund eller Gransämja och Upmärksamhet, umbära grunder, och utwägar, til en wäl sticad Hushållnings i aft tagande, til des sködd och tilwärt?

www.books2ebooks.eu